

Namiq ŞAMXALOV

*Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitutun
“NATO/Sülh naminə tərəfdaşlıq və Humanitar
fənlər” kafedrasının baş müəllimi,
polkovnik-leytenantı
e-mail: samxalovnamiq@mail.ru*

HƏRBİ QULLUQÇULARIN DÖYÜŞ RUHUNUN MƏNƏVİ-PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ VƏ ONA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR (44 günlük müharibənin gedişi və nəticələri əsasında)

Açar sözlər: hərbi qulluqçular, bölmə, mənəvi-psixoloji vəziyyət, döyüş hazırlığı;

Ключевые слова: военнослужащие, часть, морально-психологическое состояние, боевая подготовка;

Key words: military personnel, unit, moral and psychological condition, combat training.

Silahlı qüvvələrin qarşısında duran xidməti və döyüş tapşırıqlarının uğurla yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətinin formalaşdırılması və saxlanması şəxsi heyət, xidmət və digər idarəetmə orqanları və vəzifəli şəxslərlə işləmək. Yuxarıda göstərilən tərifdən belə nəticəyə gələ bilərik. Şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyəti MPT-n əsas məqsədlərindən biridir, deməli, İndiki dövrdə isə müasir təcrübənin təsdiq etdiyi kimi, qoşunların mənəvi-psixoloji vəziyyətinin real qiymətləndirilməsi olmadan hərbi komandalının gündəlik fəaliyyətində mənəvi-sosial prosesləri uğurla idarə etmək, hərbi sahədə yeni keyfiyyət parametrlərinə keçmək mümkün deyil. qoşunların fəaliyyəti, düşmən üzərində mənəvi üstünlüyə nail olmaq və hərbi əməliyyatlara birləşmələrə, bölmələrə və bölmələrə düzgün rəhbərlik etmək, döyüşün ehtimal olunan nəticələrini proqnozlaşdırmaq.

Mənəvi və psixoloji vəziyyət müəyyən bir qu-

ruşa malikdir, burada bir sıra ayrılmaz şəkildə əlaqəli, qarşılıqlı təsir göstərən elementləri ayırd etmək olar:

- əxlaqi, müharibə ideyasını, onun təbiətini, məqsədlərini və mahiyyətini haqqında fikirləri əks etdirən (dövlət qurumlarının yaydığı ideyalar xalqın və ordunun sosial ehtiyaclarını əks etdirir. Bu ehtiyaclar silahlı qüvvələrin Vətənin müdafiəsi üzrə fəaliyyətinin konkret motivləri kimi çıxış edir);

- sosial-psixoloji və fərdi psixoloji elementlər (vətənpərvərlik və beynəlmilətçilik, hərbi ənənələr, sosial əhval-ruhiyyə və hisslər; xarakter əlamətlərinin inkişaf səviyyəsi, temperament, qələbə əzmi, fədakarlığa hazırlıq və s.);

- üç alt qrupa bölünən peşəkar planın elementləri: hərbi-peşəkar hazırlıq (hərbi-texniki bilik səviyyəsi, hərbi ixtisasa yiyələnmə dərəcəsi), nizam-intizam (döyüş əməllərinin yerinə yetirilməsinin dəqiqliyi və keyfiyyəti və s.), münasibətlər (komandirlərlə, tabeliyində olanlarla, yoldaşlarla, yerli əhali və digərləri ilə). Mənəvi-psixoloji vəziyyətin məzmununun komponentləri vəhdətdə meydana çıxır. Sosial-psixoloji elementlərə nüfuz edən mənəvi elementlər onlara mənəvi yönüm verir. Sosial və psixoloji elementlər dünyagörüşünə təsir edir, ona emosional çalar verir. Hər iki qrup peşəkar planın elementlərinə təsir edərək, hərbi qulluqçuların hərbi-peşəkar və mənəvi keyfiyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradır

Beləliklə, birinci sual üzrə belə nəticəyə gəlmək olar ki, mənəvi-psixoloji vəziyyət hərbi qulluqçuların, bölmələrin və hərbi hissələrin mənəvi-psixoloji meyarlar baxımından qiymətləndirilən cari xidməti (döyüş) fəaliyyətinin səviyyəsidir. Bu, mənəvi-psixoloji vəziyyət anlayışının mahiyyəti və məzmununun qısa xülasəsidir.

Hərbi fəaliyyəti tənzimləyən sənədlərin tələblərinə əsasən bölmədə komandır və rəis heyəti, tərbiyəvi işin təşkili üzrə cavabdeh zabitlər, o cümlədən hərbi psixoloqlar şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətini daim öyrənir və qiymətləndirirlər. Daxili Xidmət Nizamnaməsinə əsasən komandır heyəti “Sülh və müharibə dövründə... bölmənin döyüş hazırlığının saxlanılmasına, şəxsi heyətin hərbi intizamının möhkəmləndirilməsinə və mənəvi-psixoloji vəziyyətin yüksəldilməsinə... cavabdehdir”. Nizamnaməyə əsasən bölmədə tərbiyəvi işin təşkili üzrə cavabdeh zabit: “tərbiyə, hərbi intizama, şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji durumuna...” cavabdehdir və borcludur: “hərbi qulluqçuların əhval-ruhiyyəsini, ictimai rəyini və psixoloji vəziyyətini öyrənmək. ..., hərbi intizam və şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyəti barədə komandirə operativ məlumat verməlidir.” Hərbi hissənin psixoloqu bölmələrdə gedən sosial-psixoloji prosesləri, hərbi qulluqçuların şəxsi keyfiyyətlərini, onların fikirlərini bilavasitə bilməli, əhval-ruhiyyə, fərdi və qrup psixoloji profilaktikasını həyata keçirməlidir.

Mənəvi-psixoloji vəziyyətin hər dəfə qiymətləndirilməsi konkret məqsəddən asılıdır. Seçilmiş göstəricilər yalnız mənəvi-psixoloji vəziyyətin qiymətləndirici nəticənin müəyyən edilməsində nəzərə alınmalı olan xüsusiyyətlərini göstərir, lakin hələ də öyrənilməli olan həmin xassələrin real vəziyyəti haqqında heç nə demir. Göstəricilər sisteminə yalnız meyarlar olanlar daxildir. Öz qiymətləndirmə meyarları olmayan göstəricilər işləmir.

Növbəti addım əxlaqi və psixoloji vəziyyəti qiymətləndirmək üçün uyğun metodların müəyyən edilməsidir. Hərbi qulluqçuların və hərbi kollektivlərin mənəvi-psixoloji vəziyyətini qiymətləndirmək üsulları arasında əsas olanı müəyyən etməkdir - dialektika metodu, özü də mənəvi-psixoloji vəziyyəti birbaşa qiymətləndirmir, lakin tə-

ləblərə əməl etməyə imkan verir, qiymətləndirmənin elmi xarakterini təmin edir. Ümumi elmi metodlar da fəal şəkildə istifadə olunur (analiz, sintez, induksiya, deduksiya, analogiya, intuisiya, əvvəlki təcrübəyə müraciət), onların köməyi ilə qoşunların əhval-ruhiyyə göstəricilərinin spesifik kəmiyyət xüsusiyyətləri müəyyən edilir. Məsələn, hərbi qulluqçuların işgüzar, mənəvi və psixoloji keyfiyyətlərinin təzahürlərinin birbaşa müşahidəsi, sənədli mənbələrin öyrənilməsi, anketləşmə və söhbətlərin aparılması, hərbi kollektivlərin rəsmi və qeyri-rəsmi strukturlarının öyrənilməsi, ümumi elmi metodları təkmilləşdirən sosioloji təcrübələr. Əxlaqi və psixoloji vəziyyətləri qiymətləndirmək üçün bir üsul olaraq analogiyadan ən çox geniş iş təcrübəsi toplayan, əksər həyat vəziyyətləri üçün obyektiv qiymətləndirmənin analoqu olan və hətta natamam nəticələr əsasında dəqiq həyata keçirən təhsil strukturlarının komandirləri və zabitləri tərəfindən istifadə olunur. Zabitlər tez-tez keçmiş təcrübəyə istinad edərək belə bir qiymətləndirmə metodundan istifadə edirlər. Bu vəziyyətdə qiymətləndirmə prosesi prinsipə uyğun olaraq həyata keçirilir: əgər əvvəlki tapşırığı həll edərək mənəvi-psixoloji vəziyyət düzgün qiymətləndirilibsə və bu, onun tamamlanmasını təmin edibsə, yeni bir vəzifə yerinə yetirərək hərbi qulluqçuların vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi ehtimalı var. Bu üsul çox vaxt qiymətləndirmədə qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq üçün kifayətdir.

Komandır və idarəetmə orqanları şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətini qorumaq və möhkəmləndirmək məqsədilə mütəşəkkil tədris formalarından, məlumatlandırma-maarifləndirmə işlərindən, mühazirələr, məruzələr, mövzu gecələri, sual-cavab gecələri, veteranlarla görüşlər, asudə vaxtlarının səmərəli təşkil etməlidirlər.

Mənəvi-psixoloji vəziyyətin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə vəzifəli şəxslərin ümumi vəzifələri:

Komandır etməlidir:

- bölmənin və şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətini şəxsən öyrənmək və qiymətləndirmək;

- tabeliyində olan tərbiyəvi işin təşkili üzrə zabitlərdən, xidmət rəislərindən tabeliyində olan

bölmələrin mənəvi-psixoloji vəziyyəti haqqında obyektiv və vaxtında hesabat tələb etmək;

- hərbi qulluqçuların əhval-ruhiyyəsini öyrənmək məqsədi ilə tərbiyə işi üzrə tədbirləri şəxsən həyata keçirmək.

Hərbi qulluqçuların mənəvi-psixoloji vəziyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi fəaliyyəti bölmələrin xidməti və döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə hazırlanmasında zabitlərin işində mühüm istiqamətdir. Mövcud mənəvi, döyüş və psixoloji keyfiyyətlərin Silahlı Qüvvələrin nizamnamələrinin, Hərbi andın Müdafiə Nazirinin əmr və qərarlarının tələblərinə uyğunluğunu müəyyən etməyə yönəldilməlidir. Bu problemin uğurlu həlli komandır və rəis heyəti tərəfindən bu prosesin planlaşdırılması, zabitlərin və döyüş fəalllarının hazırlanması, maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi, öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə ahəngdar və səmərəli iş sisteminin yaradılması və praktikada tətbiqi ilə mümkündür.

27 sentyabr 2020-ci ildə səhər saat 06.00-da Ermənistanın təxribatlarına qarşı Azərbaycanın əks hücum əməliyyatı başlandı. Rusiya Ermənistan ərazisində yerləşən hərbi bazasından və hava, dəniz yolu ilə Qazaxstan, Türkmənistan, İran üzərindən Ermənistana qeyri rəsmi hərbi yardım etdi və onu daha da dərin maliyyə və mənəvi borca saldı. İran və Gürcüstan sərhədindən quru yolu ilə edilə biləcək açıq-aşkar hərbi yardımların informasiya təziqi və diplomatik yollarla qarşısı alındı. Lakin İran ərazisindən Ermənistan etdilən hərbi yardımlar gizli davam etdi. Pakistan Azərbaycanın haqq işini dəstəklədiyini bildirdi. Türkiyə siyasi müstəvidə Azərbaycanla birgə savaşı və hərbi-texnoloji cəhətdən dəstəklədi.

Azərbaycan Ordusu yüksək döyüş səviyyəsinə gətirildi. Gürcüstan sərhədindən İran sərhədinə dək və Naxçıvanın Ermənistanla sərhədi boyu bütün hərbi qüvvələr tam hazırlıq vəziyyətinə gətirildi. Qismən səfərbərlik keçirildi [10], Hərbi Məktəbin 4-cü kurs kursantları növbədən kənar kiçik leytenant hərbi rütbəsi verilməklə Orduya göndərildi [11] və daha bir Ordu Korpusu formalaşdırılıb tam döyüş vəziyyətinə gətirildi. Respublika ərazisində komendant saati elan edildi. İnternet və digər kütləvi informasiya vasitələri nəzarətə götürüldü [12], məhdudiyətlər və sen-

zura tətbiq edildi. Respublika üzərində hava məkanı bağlandı. Pandemiya ilə əlaqədar bağlanmış sərhədlərdə və ölkənin daxilində ictimai və siyasi intizam daha da möhkəmləndirildi. Beynəlxalq müstəvidə və daxili təbliğat-təşviqat fəaliyyəti gücləndirildi.

Azərbaycan Ordusu Murovdağ silsiləsindən Araz sahilinədək cəbhə boyu hücum keçdi və üç istiqamətdən Ermənistanın Qarabağda mövqelənmiş Ümumqoşun Ordusuna zərbə endirdi. Düşmənin bir Ordu Korpusu ilə zərbə Murovdağda, bir gücləndirilmiş Ordu Korpusu ilə zərbə Ağdərədə, bir Ordu Korpusu ilə zərbə Füzulidə endirildi.

Hərbi Hava Qüvvələrinin və Quru Qoşunlarının davamlı, sürətli, gizli idarəetmə və sinxronlaşdırılmış qarşılıqlı əlaqəli döyüşləri ilə bütün istiqamətlərdə müvəffəqiyyət əldə edildi. Düşmənin müdafiə cəbhəsinə uç dərin paz vuruldu. Mükömməl düşünülmüş hərbi hiylə ilə texniki vasitələrlə düşməni aldadaraq, havadan müdafiə vasitələri aşkar edildi və sıradan çıxarıldı. Azərbaycan Hərbi Hava Qüvvələri Qarabağ səmasında havada tam hakimiyyətə sahib oldu. Ermənistanın Xankəndi ilə şimaldan quru kommunikasiya əlaqəsi olan Zod-Xankəndi avtomagistralı Azərbaycan Ordusunun atəş nəzarətinə alındı. Düşmənin cəbhə boyu keçirdiyi bütün əks həmlələri dəf edildi. Radioelektron mübarizə və rəbitə vasitələri sıradan çıxarıldı və susduruldu, komanda məntəqələri darmadağın, yüksək çinli komanda heyəti idarə olunan dəqiq atəşlərlə məhv edildi. Düşmənin idarəetməsi pozuldu. Canlı qüvvə və hərbi texnikada ağır itkilərə məruz qalan düşmənin müdafiə cəbhəsində çatlar əmələ gəldi. Düşmənin uzun müddətli döyüş üçün yaradılmış, dərin eşelonaşdırılmış hazırlıqlı müdafiəsi hərbi vasitələrlə sındırılaraq cənubda çökdü. Azərbaycan Ordusu aramsız hərbi əməliyyatlarla cəbhəni İran sərhədi ilə axan Araz çayının sahilində yarıdı.

Düşmənin Azərbaycan hakimiyyətini qorxutmaq və hakimiyyət-xalq birliyini pozmaq, hakimiyyət və iqtisadi, siyasi böhran yaratmaq, Azərbaycan Ordusunu dayandırmaq məqsədi ilə uzaq mənzilli raket-artilleriya vasitələri tətbiq etdi. Respublikanın dərinliyində, nəqliyyat kommunikasiya marşrutlarına, enerji nəqli xətlərinə, elektrik stansiyası, su anbarı və digər strateji məntəqələrə, cəbhə

zonasından kənarı iri yaşayış məntəqələrində yaşayan mülki əhaliyə artilleriya zərbələri endirdi, ballistik raketlər buraxdı. Hava Hücümündən Müdafiə Qüvvələri belə zərbələrin təsirini məhərətə minimuma endirdi. Azərkosmos və digər kəşfiyyat-agentura vasitələri düşmənin Ermənistan və Qarabağın bütün dərinliyində yerləşən buraxılış-start qurğularını aşkar etdikcə Hərbi Hava Qüvvələri belə vasitələri idarə edilən dəqiq silahlarla sıradan çıxartdı, məhv etdi.

Azərbaycan Ordusu cənubda yarılmış keçiddən bir Ordu Korpusu qüvvələrini döyüşə yeridərək şimala irəlilədi, Cəbrayılı sonra Hadrutu azad etdi. Düşmənin Hadrut y.m.-Araz çayı sahili istiqamətli əks zərbəsini dəf edib manevr edə biləcək mobil zirehli ehtiyatlarını məhv etdi. Düşmənin Zəngilan-Füzuli marşrutu ilə cənubdan təminat kommunikasiyaları kəsildi. Düşmən qüvvələri fərariyyət edib döyüş mövqelərinə çıxmaqdan imtina etdi. Döyüşə yararlı saz silah, sursat və texnikanı mövqələrdə və anbarlarda atıb başpözüq vəziyyətdə panikaya düşüb qaçdı. Qərbə qaçan düşmən qüvvələrinə təşkilatlanmağa macal verməmək üçün Azərbaycan Ordusunun mobil qüvvələri cənubda təqibə başladı.

Bir Ordu Korpusu qüvvəsi, düşmən müdafiəsinin yarılmış sahədə müvəffəqiyyəti inkişaf etdirmək üçün döyüşə yeridildi. Azərbaycan ordusunun təqib edən mobil qüvvələri Araz sahili boyu panikada qaçan düşmənin çiyinlərində daha da dərinliyə, Ermənistanla Azərbaycan dövlət sərhədinə irəlilədi. Azərbaycanın düşməni təqib edən Ön qüvvələri Azərbaycan-İran sərhədində, Araz çayı üzərində yerləşən su elektrik stansiyası bəndində, Azərbaycan ərazisində mövqələnmiş İran qoşunları ilə rastlaşdı. İnsindən diplomatik yollarla həll edilənədək təqib edilən erməni qüvvələri vaxt qazandı. Hücüm tempində ləngimə yarasada Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Zəngilanı azad etdi, irəliləyib Azərbaycan - İran və Azərbaycan - Ermənistanla sərhədlərinin qovuşağına, Ermənistanla şərhi dövlət sərhədə çıxdı. Burada Rusiya Federasiyasının Ermənistan ərazisində tərtiblənmiş qüvvələri ilə raslaşdı. Ordu dövlətlər arasında sərhədə nəzarəti Sərhəd Qoşunlarına verildi və şimala, Qubadlıya, sonra Laçına irəlilədi. Düşmənin ehtiyatlarının Qubadlı y.m.-Araz çayı sa-

hili istiqamətli əks zərbəsini dəf etdi və Ermənistan Ordusunun manevr edə biləcək sonuncu qüvvələrini tamamı ilə məhv etdi. Düşməne həlledici sarsıdıcı zərbələr bitki örüyü və ərazi relyefinin döyüşdə düşməne üstünlük verməyən açıq sahədə endirildi.

Azərbaycan Ordusu Kəlbəcərdə, Ağdərədə və Xocavənddə üç Ordu Korpusunun qüvvəsi ilə, hərbi təzyiği azaltmadan Laçın və Şuşa istiqamətlərində iki Ordu Korpusunun qüvvəsi ilə Araz çayı sahilindən şimala irəliləməni davam etdi. Ermənistanın Xankəndi ilə qalan yeganə quru kommunikasiya əlaqəsini Laçın dəhlizində kəsdi və Şuşanı yarımühəsisirəyə aldı.

Şuşaya Xüsusi Təyinatlı bölmələr yeridildi. Düşmənin dərinliyində 40 kilometrlik gizli piyada yürüş edən "Yaşma", gözlənilməz zərbələri keçilməz qayalardan dırmanmaqla endirildi. Azərbaycan Ordusu Şuşanı tapanca və bıçaqla, əlbəyaxa gecə döyüşləri ilə məhdud görmə şəraitində aldı. Şuşada iki sutka döyüşlər davam etdi. Hər tərəfdən təzyiqa məruz qalan düşmən bölmələri mövqelərində tərpanə bilmədi. Düşmən sərancamında olan bütün əməliyyat taktiki zərbə kompleksləri və atəş vasitələri tətbiq etməklə son çarələrə əl atdı. Şuşaya əks həmlə etmək üçün düşmənin Ağdərə və Ağdam təmas xətlərindən tələsik toplanmış bölmələri və hərbi texnikası Ordumuzun kəşfiyyat vasitələri ilə vaxtında aşkar edilərək, manevr edən zaman dəqiq avia və artilleriya zərbələri ilə məhv edildi. Düşmənin müdafiə imkanları tamamilə tükəndi. Ermənistan ordusu darmadağın edildi. 44 sutka aramsız davam edən döyüşlərdə Ermənistan Ordusunun 80% hərbi potensialı məhv oldu və müdafiə əzmi qırıldı. Düşmən sarsılıb qaçdı. Azərbaycan Ordusu düşmənin daban-dabana təqib edərək, qaçanların çiyində Xankəndinin atıcı silah məsafəsi qədər yaxın hüdudlarına çatdı.

Rusiya son anda öz hərbi "vertolyotunun vintini Ermənistan ərazisindən Naxçıvana soxmaqla" hərbi provokasiya törətdi və Kollektiv Təklüksizlik Müqaviləsi Təşkilatının Ermənistan tərəfindən müharibəyə qatılacağı təhdidi ilə döyüşləri dayandıra bildi.

Rusiya Federasiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentləri və Ermənistan Baş Nazirinin üç tə-

rəfli iştirakı ilə “onlayn formatda” Ermənistanın kapitulyasiya aktı imzalandı. Atəşkəs bəyanatına əsasən tərəflər olduğu mövqelərdə dayandı. Tərəflərin arasına Rusiya Federasiyası “Sülhməramlı”ları yeridildi. Ermənistan ordusunun qalıqları Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq tanınmış dövlət sərhədlərindən çıxarılaraq, hərbi əməliyyat baxımından çətin relyefli Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonu ərazilərini döyüzsüz tərk etdi. Qarabağda yaşayan yerli erməni əhali Rusiya Federasiyası “Sülhməramlı”larının himayəsinə alındı. Qarabağda yaşayacaq azərbaycanlı və erməni əhalinin barışdırılması fəaliyyəti üçün Rusiya Federasiyası ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin “Birgə Manitorinq Mərkəzi” yaradıldı. Ermənistandan Qarabağa, Azərbaycandan isə Naxçıvana nəqliyyat dəhlizi yaradılması və bütün kommunikasiyaların açılmasına tərəflər arasında öhdəlik götürüldü, dəhlizlərə nəzarət Rusiya Federasiyasına həvalə edildi.

“Qərb” müharibədə açıq aşkar Ermənistanın tərəfində çıxış etdi. Azərbaycana təzyiqlənmə məqsədi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Sürasının növbədən kənar toplantısını çağırırdı. Lakin Azərbaycan tərəfdarlarının müqaviməti ilə rastlaşıb uğusuzluğa düşərək oldu. Minsk qrupu həmsədirələri Rusiya, Amerika və Fransa ikili standartlar nümayiş etdirərək tərəfləri atəşkəsə çağırırdı. Fransa xüsusi canfəşanlıq və provokasiyalar etdi. Avropa İttifaqı Türkiyəyə iqtisadi və siyasi təzyiqlə göstərdi. NATO ölkələri NATO üzvü olan Türkiyəyə hərbi avadanlıq satmaqdan imtina etdilər. Azərbaycana yönəlik şiddətli informasiya, diplomatik hücumlar edildi. Dünyanın bütün beynəlxalq qurumlarını, mediya və internet resurslarının təzyiqləndən istifadə etdilər. Məsələyə terror və dini, etnik təmizləmə donu geyindirməyə çalışdılar. Lakin Azərbaycan Ordusunun Ali Baş Komandanı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iradəsi, dərin bilikləri, siyasi diplomatik peşəkarlığı və natiqliyi ilə şəxсэн savaşı və hər sahədə qalib oldu. Müzəffər Ali Baş Komandan hər sahədə dünyaya parlaq nümunə verdi. Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının keçən əsirdən kağız üzərində qalmış məlum dörd qətnaməsini təkbəşinə icra etdi. Azərbaycan Qərb ilə Şərq arasında dünyaya mey-

dan oxudu və hərbi meydanında yeni nəsillə müharibə nümayiş etdirdi. Dünya Hərbi Tarixinə yeni səhifə yazdı.

“Qərb” ilə “Şərq” sivilizasiyası toqquşmasının qlobal hərbi, siyasi, iqtisadi təmas xətti üzərində, mərkəzdə yerləşən Cənubi Qafqazda gedən savaşın əsas iştirakçılarının hərbi qarşıdurmasında Azərbaycan Respublikası qalib gəldi. “Avropa dəyərləri”, “Demokratiya” simasında “Qərbi” təmsil edən Ermənistan məğlub oldu. Cənubi Qafqazda təzyiqlə, təhdid, təhlükə mənbəyi və tıxac olan “Dağlıq Qarabağ Konfliktini” Azərbaycan beynəlxalq hüquqi müstəvidə öz xeyrinə güc yolu ilə həll etdi. Cənubi Qafqazda hərbi, siyasi, iqtisadi problem düyünü olan “Qarabağ Konfliktini” hərbi-siyasi güclə açıldı və öz uzun müddətli həllini tapdı. Qərbin Cənubi Qafqazda təsir aləti olan Minsk Qrupu adlı qurum öz əhəmiyyətini itirdi. “Qərb” Cənubi Qafqazdan sıxışdırılaraq təzyiqlə rıçaqlarında məhrum edildi.

“Şərq dəyərlərinin”-“Avtoritar” idarə sisteminin, “Avropa dəyərləri”-“Demokratik” idarə sistemindən bariz üstünlükləri sivilizasiyaların qlobal qarşıdurmasında öz təsdiqini tapdı. “Avropa dəyərləri”nin və “Demokratiyanın” dünyada ekspansiyası Cənubi Qafqazda dayandı, Yaxın Şərqdə isə sarsıldı.

Azərbaycan və Türkiyə müharibənin nəticəsinə həsr edilmiş qələbə paradında Rusiya, İran, Gürcüstan və Ermənistanın daxil ola biləcəyi “altılıq” platformasının yaradılması təklifini səsləndirdi. Bu bəyanatla Şimal Buzlu okeandan-Hind okeanı sahilinədək ərazidə Qərb ilə Şərq, Şimal və Cənub arasında bütün kommunikasiyaları əhatə edəcək hərbi, siyasi, iqtisadi əməkdaşlıq formatının konturları elan edildi.

Rusiya Federasiyası Cənubi Qafqazda möhkəmləndi. Ermənistan dövlət sərhədləri tam olaraq Rusiya Federasiyası sərhəddilərinin sərəncamına keçdi. Ermənistan Respublikası faktiki olaraq Rusiya Federasiyasının Avropada, Baltik dənizi sahilində forpost funksiyalarını yerinə yetirən Kalininqraddan fərqli olaraq Rusiya Federasiyası Azərbaycan ərazisindən keçməklə, kapitulyasiya aktında nəzərdə tutulmuş “Zəngəzur dəhlizi” vasitəsi ilə Ermənistanda və Suriyada

yerləşən hərbi bazalara ən sərfəli quru kommunikasiya imkanı da əldə etmiş oldu.

Türkiyə ölkənin şərq sərhədlərində “etibarlı və tərəfdaş qonşu”, Naxçıvandan yaradılacaq quru nəqliyyat dəhlizi vasitəsi ilə Azərbaycan ərazisindən Xəzər dənizinə və “Türk Dünyası”na bir başa çıxış əldə etdi.

İran ölkənin şimal sərhədlərində əmin-amanlıq və sərfəli iqtisadi əməkdaşlıq imkanları əldə etdi.

Gürcüstan torpaq iddialı və təhlükəli qonşudan uzun müddətə xilas oldu, cənub sərhədlərində hərbi qarşudurma təhlükəsi sovuşdu və əmin-amanlıq yarandı.

Regionda yeni iqtisadi inkişaf imkanları genişləndi.

Dünyada bir qütblü düzənin sonu və yenidən qütbləşmə başladı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Rus diplomat: “NATO bizi aldatdı...”. <https://axar.az/news/planet/42428.html>.
2. Avropa İttifaqı — Vikipediya, https://az.wikipedia.org/wiki/Avropa_İttifaqı.
4. "Мировой полицейский" или "защитник демократии"? <https://news.tut.by/culture/538660.html>.
5. Müstəqil Dövlətlər Birliyi — Vikipediya. <https://az.wikipedia.org/wiki>.
6. Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatı — Vikipediya. <https://az.wikipedia.org/wiki>.
7. ATƏT-in Minsk qrupu — Vikipediya. <https://az.wikipedia.org/wiki>.
8. Avrasiya İqtisadi İttifaqı — Vikipediya. <https://az.wikipedia.org/wiki>.
9. Böyük şaxmat taxtası. Amerikanın hökmranlığı və onun geostrateji imperativləri. Z.K.Bjezinski. “Qanun” nəşriyatı 2011-ci il. Səhifə 73-74.
10. 27 sentyabr 2020-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Qismən səfərbərlik haqqında” sərəncamı.
11. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirinin №0709 30 sentyabr 2020-ci il tarixli əmri

Намиг Шамхалов

Морально-психологические аспекты боевого духа военнослужащих и факторы, влияющие на него (по ходу и результатам 44-дневной войны)

В статье изучение и оценка морально-психологического состояния войск (сил) и опыта прошлых и современных боевых действий оказывают решающее влияние на разработку планов, принятие решений, определение боевых задач и ведение боевых действий, военных действий. Разъясняются организация морально-психологической поддержки, подготовка и ведение боевых действий и другие вопросы.

В статье показано, что исход боя, операции и войны в целом все больше решается не преимуществом в живой силе и вооружении, а моральной подготовкой и морально-психологической силой воинов. Выявляются методы работы и мнения опытных офицеров по указанной теме, методы, которые они используют в тех или иных ситуациях. В подразделении, возглавляемом молодыми командирами, осуществляется обмен идеями, которые можно использовать для создания здоровой атмосферы.

В статье рассматриваются методика, методы, структура и содержание оценки морально-психологического состояния войск (сил) воюющих сторон.

Namig Shamkhalov**Moral-psychological aspects of the fighting spirit of military personnel and factors influencing it
(based on the progress and results of the 44-day war)**

In the article, the study and evaluation of the moral and psychological condition of troops (forces) and the experience of past and modern military operations have a decisive effect on the development of, plans, decision-making, determination of combat tasks, and the conduct of military operations. Organization of moral and psychological support, preparation and conduct of combat operations and other issues are explained.

The article shows that the result of the battle, the operation and the war in general is decided more and more not by the advantage of manpower and weapons, but by the moral preparation and moral and psychological strength of the soldiers. The work methods and opinions of experienced officers on the mentioned topic, the methods they use in certain situations are revealed.

In the unit led by young commanders, sharing of ideas that can be used to create a healthy atmosphere is carried out. The article discusses the methodology, methods, structure and content of the assessment of the moral and psychological condition of the troops (forces) of the warring parties.